

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПОДАННЯ
щодо відповідності Конституції України
(конституційності) частини четвертої статті 75
Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III

Верховний Суд у складі колегії суддів Другої судової палати Касаційного цивільного суду у постанові від 24 червня 2021 року у справі № 759/6629/19 зробив висновок, що частина четверта статті 75 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III (далі – СК України) не відповідає нормам статей 3, 8 та 48 Конституції України.

Розглянувши звернення судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Червинської М. Є. від 1 липня 2021 року, з метою недопущення звуження змісту та обсягу конституційних прав і свобод людини і громадянина на судовий захист та для забезпечення конституційного порядку у сфері здійснення соціального забезпечення, реалізуючи повноваження, надане Верховному Суду згідно з частиною другою статті 150 Конституції України, керуючись пунктом 5 частини другої статті 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,

Пленум Верховного Суду звертається із цим поданням.

На розгляді Верховного Суду перебувала справа № 759/6629/19 за касаційною скаргою Радянської А. І. на постанову Київського апеляційного суду від 17 вересня 2020 року у справі за позовом Радянської А. І. до Єрощенкова А. В. про стягнення з Єрощенкова А. В. на її утримання аліментів у розмірі 1/2 частини усіх видів заробітку (доходів) щомісяця починаючи з 08 квітня 2019 року, на час існування інвалідності.

Постановою Верховного Суду від 24 червня 2021 року касаційну скаргу Радянської А. І. задоволено. Постанову Київського апеляційного суду від 17 вересня 2020 року скасовано. Рішення Святошинського районного суду

міста Києва від 19 червня 2020 року змінено, зменшено розмір стягнених з Єрощенко А. В. аліментів на утримання Радянської А. І. з 1/2 до 1/3 частини.

У зазначеній постанові Верховний Суд зробив висновок, що норми частини четвертої статті 75 СК України, відповідно до якої один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом, не відповідають нормам статей 3, 8 та 48 Конституції України.

За результатами розгляду цього питання Пленум Верховного Суду вважає, що є підстави для звернення до Конституційного Суду України у зв'язку з невідповідністю нормам Конституції України частини четвертої статті 75 СК України, враховуючи таке.

Відповідно до частини першої статті 8 Конституції України в Україні визнається і діє принцип верховенства права, який, зокрема, полягає у визнанні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави (стаття 3 Конституції України).

Конституція України в статті 1 проголошує, що Україна є суверенна і незалежна, демократична, соціальна, правова держава. Згідно із Основним Законом України ознаками України як соціальної держави є соціальна спрямованість економіки, закріплення та державні гарантії реалізації соціальних прав громадян. Одним з найважливіших соціально-економічних прав людини є право на достатній життєвий рівень для особи та її сім'ї (стаття 48 Конституції України), разом з тим поняття «достатній життєвий рівень» в Конституції України не розкривається і не визначено, як він співвідноситься з прожитковим мінімумом. Водночас у Рішенні Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 зазначено, що у державі, яку проголошено соціальною, визначений законодавцем розмір прожиткового мінімуму має реально забезпечувати гідний рівень життя людини (речення друге абзацу першого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини). Це зобов'язує державу створити ефективну систему соціального захисту різних категорій осіб, яка сприяла б узгодженню рівня їхнього життя з реалізацією права на достатній життєвий рівень для них та їхніх сімей шляхом надання відповідного соціального забезпечення (перше речення абзацу четвертого підпункту 2.3 пункту 2 мотивувальної частини Рішення Конституційного

Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018).

Отже, призначення особі з інвалідністю відповідної пенсії або іншої соціальної виплати не може залежати від виплат, які здійснює один із подружжя на утримання іншого, який є особою з інвалідністю. Факт призначення державою пенсії по інвалідності не може впливати на факт призначення судом аліментів на утримання одного з подружжя або ж виключати його.

У частині другій статті 75 СК України визначено перелік загальних умов для надання утримання одному з подружжя: 1) його непрацездатність; 2) потреба у матеріальній допомозі; 3) здатність другого з подружжя надавати матеріальну допомогу. В цьому випадку мова йде про юридичний склад, який містить юридичні факти, що є підставою для набуття одним з подружжя права на утримання і створення обов'язку для іншого з подружжя таке утримання надавати. При цьому відповідно до частини четвертої статті 75 СК України один із подружжя є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо заробітна плата, пенсія, доходи від використання його майна, інші доходи не забезпечують йому прожиткового мінімуму, встановленого законом.

У такому випадку може йтися про кореляцію потреб з розміром прожиткового мінімуму, яка неодноразово критикувалась у доктрині сімейного права саме з огляду на визначення прожиткового мінімуму, наведене у статті 1 Закону України від 05 жовтня 2000 року «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії». Тобто цей мінімум можна визнати допустимим лише за нормального життєзабезпечення людини, водночас він не є достатнім у разі, якщо йдеться про непрацездатну особу, яка, зокрема, позбавлена можливості працювати.

Потреби непрацездатної людини, як правило, не обмежені тими звичайними потребами, які має здорова людина, тому спричиняють додаткові витрати на лікування, оздоровлення, харчування, що зумовлено іншим, відмінним способом життя такої людини.

Результат аналізу норм СК України свідчить, що ще однією істотною умовою виникнення права одного із подружжя на утримання є відсутність зловживання правом з її боку. Форми такого зловживання визначені у частині першій статті 83 СК України, згідно з якою рішенням суду може бути позбавлено одного з подружжя права на утримання або обмежено його строком, якщо:

- 1) подружжя перебувало в шлюбних відносинах нетривалий час;
- 2) непрацездатність того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, виникла в результаті вчинення ним умисного кримінального

правопорушення;

3) непрацездатність або тяжка хвороба того з подружжя, хто потребує матеріальної допомоги, була прихована від другого з подружжя при реєстрації шлюбу;

4) одержувач аліментів свідомо поставив себе у становище такого, що потребує матеріальної допомоги.

Таким чином, за відсутності зловживань, визначених у частині першій статті 83 СК України, або передумов обмеження права одного із подружжя на утримання з боку іншого подружжя, які передбачені частиною другою статті 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, непрацездатний член подружжя має право на матеріальну допомогу відповідно до статті 75 СК України.

Як впливає з частини четвертої статті 75 СК України, один із подружжя, який є особою з інвалідністю, не є таким, що потребує матеріальної допомоги, якщо його пенсія забезпечує йому встановлений законом прожитковий мінімум. Однак внаслідок інвалідності (наприклад, онкологічного захворювання) така особа обтяжена необхідністю несення додаткових витрат на своє лікування.

Крім Конституції України, права і свободи людини знаходяться під захистом міжнародних договорів, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. При цьому такі договори є частиною національного законодавства України (стаття 9 Конституції України). Зокрема, невід'ємною частиною національного законодавства України є Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, відповідно до статті 2 якої право кожного на життя охороняється законом.

Згідно зі статтею 12 Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права на Державах-підписантах лежить обов'язок створення умов, які забезпечували б усім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби. У свою чергу, Конвенція про права осіб з інвалідністю, визнаючи важливою доступність охорони здоров'я, зобов'язує Держави-учасниці вживати усіх належних заходів для забезпечення доступу осіб з інвалідністю до послуг у сфері охорони здоров'я (стаття 25 Конвенції).

Водночас вартість лікування позивачки у справі перевищує розмір прожиткового мінімуму, гарантований державою, та фактичний розмір пенсії, яку вона отримує. Як наслідок, її право на достатній життєвий рівень, гарантоване статтею 48 Конституції України, буде порушено і обов'язок держави щодо створення умов, які забезпечували б усім медичну допомогу і медичний догляд у разі хвороби, буде не виконаний (стаття 12 Міжнародного

пакту про економічні, соціальні і культурні права).

Із зазначеного випливає, що людина змушена робити вибір між можливою загибеллю від відсутності відповідного лікування, або від недостатнього харчування, що прямо порушує принцип верховенства права щодо визнання в Україні людини, її життя і здоров'я, честі і гідності, недоторканності і безпеки найвищою соціальною цінністю, утвердження і забезпечення прав і свобод якої є головним обов'язком держави (стаття 3 Конституції України).

З огляду на зазначене норми частини четвертої статті 75 СК України не відповідають статтям 3, 8 та 48 Конституції України.

На підставі викладеного та керуючись статтями 150, 152 Конституції України, статтями 7, 51, 52 Закону України «Про Конституційний Суд України», пунктом 5 частини другої статті 36, пунктом 5 частини другої статті 46 Закону України «Про судоустрій і статус суддів»,

ПРОСИМО:

1. Відкрити провадження за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III.

2. Перевірити на відповідність статтям 3, 8 та 48 Конституції України частину четверту статті 75 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III.

Відомості про представників суб'єкта права на конституційне подання:

1) Голова Верховного Суду Князєв Всеволод Сергійович (вул. Пилипа Орлика, 8, м. Київ, тел. (044) 226-23-04);

2) керівник департаменту аналітичної та правової роботи Верховного Суду Бабанли Расім Шагінович (вул. Пилипа Орлика, 8, м. Київ, тел. (044) 591-09-10).

Додатки:

1. Копія постанови Пленуму Верховного Суду від 17 лютого 2023 року № 2 «Про звернення до Конституційного Суду України з конституційним поданням щодо

відповідності Конституції України (конституційності) частини четвертої статті 75 Сімейного кодексу України від 10 січня 2002 року № 2947-III на 1 арк. в 1 прим.

2. Конституція України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141) (витяг).

3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III (витяг).

4. Закон України від 13 липня 2017 року № 2136-VIII «Про Конституційний Суд України» (Голос України, 02.08.2017, № 141) (витяг).

5. Закон України від 02 червня 2016 року № 1402-VIII «Про судоустрій і статус суддів» (Голос України, 16.07.2016, № 132–133) (витяг).

6. Закон України від 05 жовтня 2000 року № 2017-III «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії» (витяг).

7. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (витяг).

8. Конвенція про права осіб з інвалідністю (витяг).

9. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (витяг).

10. Рішення Конституційного Суду України від 22 травня 2018 року № 5-р/2018 у справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 12 розділу I Закону України від 28 грудня 2014 року № 76-VIII «Про внесення змін та визнання такими, що втратили чинність, деяких законодавчих актів України» (витяг).

11. Копія постанови Верховного Суду від 24 червня 2021 року у справі № 759/6629/19.

12. Копія постанови Київського апеляційного суду від 17 вересня 2020 року у справі № 759/6629/19.

13. Копія рішення Святошинського районного суду міста Києва від 19 червня 2020 року № 759/6629/19.

14. Звернення судді Касаційного цивільного суду у складі Верховного Суду Червинської М. Є. від 1 липня 2021 року № 2421/0/22-21.

Голова Верховного Суду

Всеволод КНЯЗЄВ